

## Könyvszemle

---

*Brassai Sámuel emlékezete.* Tanulmányok a száz éve elhunyt sokoldalú erdélyi tudós munkásságáról. Összeállította : Gazda István. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület. Budapest, 1997. 187 l.

Brassai Sámuel halálának százados, születésének feltételezhetően két-százados évfordulója olyan eseményszámba ment, hogy 1997-et akár Brassai évnek nyilváníthattuk volna. Brassai az egész XIX. századi tudományosságot átfogta sokoldalú érdeklődésének és hosszú életének köszönhetően. A több évszázados erdélyi kollégiumi tudományművelést kötötte össze a kibontakozó egyetemi tudományos szakosodással. A kolozsvári évfordulós megemlékezések 1997 márciusától május végéig tartottak. Az ekkori Brassai-hét során mind a nagy tudós - ma nevét viselő - egykori iskolája, mind az Unitárius Egyház, mind pedig az egyetem bölcsészeti kara a Magyar Tudományos Akadémiával karöltve tudományos előadásokkal, ünnepélyes koszorúzásokkal emlékezett meg a nagy polihisztorról. Hiányzott azonban egy, az évfordulóhoz méltó kiadvány, emlékkönyv. Ennek anyagi kockázatát egyetlen intézmény vagy kiadó sem vállalta magára, pedig a Brassairól szóló tanulmányok, kötetek ma már csak könyvtárakban érhetők el, legfeljebb Mikó Imre 1971-es kötete (*Az utolsó erdélyi polihisztor*) bukkan fel magángyűjteményekben.

Éppen ezért örvendetes, hogy a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület és a Magyar Tudománytörténeti Intézet 1997. november 12-én Budapesten megrendezett Brassai-emlékülésre mégis csak készült egy Brassai-emlékkönyv. Kár, hogy nem nagyobb példányszámban: Kolozsvárt is sokan megvásárolták volna.

A kötet nem egy új Brassai-monográfia. Fitz József és Boros György terjedelmes, átfogó kötetei, Mikó Imre anekdotagyűjteménye után már csak hosszas előkészületekkel lehetne újat, átfogó jellegűt írni Brassairól. Ha ez még egyáltalán lehetséges. Mert Brassai tudományossága ma szakembereket kíván, legfeljebb az ő véleményüket lehet összegezni.

A most megjelent emlékkönyv - igen helyesen - válogatást nyújt a Brassairól megjelent írásokból, visszaemlékezésekből. Így a hangulatos, fordulatos cikkek keverednek a rangos, elemző tanulmányokkal, a szenvedélyes vita-iratokkal. De aki végigolvassa őket, megismeri Brassai sokoldalúságát, egyéniségét. A 23 összeválogatott szöveget öt főcím alá csoportosítja a szerkesztő.

Brassai életműve fejezetben Lambrecht Kálmán 1937-ben született igen szellemes, fordulatos pályaképe helyezi el Brassait korában és a magyar tudománytörténetben. Ehhez Ferencz Józsefnek a „hívő Brassai”-ról (1890) és Boros Györgynek az Erdélyi Múzeum-igazgatóról írott dolgozata (1938) hoz néhány fontos kiegészítést. A II. és III. rész hat, illetve öt írása közül néhány egészen új megvilágításba helyezi Brassai természettudományos, illetve nyelvészeti nézeteit. A természettudósról Ferenczi Sándor, László Tihamér, Oláhné Erdélyi Má-

ria, Tulogdi János, Kanitz Ágost ír. László Tihamér dolgozatát a szerkesztéskor túlságosan megnyirbálták, így éppen a címben ígért fizikai eszköz bemutatása hiányzik a szövegből. Oláhné dolgozata viszont - végre - ítéletet mond a matematikus Brassairól: azt, amit eddig is sejtettünk. Nem tekinthető e tárgy igazi tudósának, művelőjének, sokkal inkább az oktatói, ismeretterjesztői, tankönyvírói tevékenységére kell figyelniük. Éppen ezért kár, hogy pont ezt a szakot kapta az egyetemi kinevezésekor. Tulogdi János Brassai földrajzi tudását, tankönyvét értékeli. Ez a két dolgozat a Pedagógiai Szemlében (1978) és a Földrajzi Közleményekben jelent meg, s eddig mifelénk ismeretlen volt. Kanitz Ágostnak, a professzortársnak a botanikusi érdemeket előszámláló írását viszont már régen számon tartják: Kolozsvár című napilap 1890 májusi (születésnap) összeállításában jelent meg.

A Brassai mint nyelvész fejezetben közölt két Gál Kelemen-írás a Keresztény Magvetőből (1927) és a szerző önálló kötetéből is ismert. Az első Brassainak a magyar tanítási nyelvért folytatott küzdelmét, a második a nyelvtanításról és -tanulásról vallott nézeteit mutatja be. Ez utóbbi megállapításait a nyelvtudomány legújabb eredményei ismeretében aláhúzza É. Kiss Katalin is. Az ő *Brassai Sámuel mondatelmélete* című 1981-ben közölt tanulmánya megállapítja, hogy a kolozsvári tudós – egy századdal megelőzve korát – olyan tételeket állított fel, melyek ma is korszerűek. Még újabb keletű Klaudy Kinga tanulmánya (1991) Brassainak a fordításról vallott nézeteiről. Konklúziója: „Azok a kérdések azonban, melyeket Brassai a XIX. században felvetett, ma is aktuális kérdései a fordítástudománynak, s azok a válaszok, amelyeket a fordítás egységével, a fordítás invariánsával, a fordítói ekvivalencia feltételeivel kapcsolatban adott, ma is helytállóak.” Ide társul még egy 1958-ban a Nyelv-és Irodalomtudományi Közleményekben Kolozsvárt megjelent tanulmány részlete. Ebben a szerző azt bizonyítja, hogy Brassai volt az orosz irodalom első erdélyi tolmácsolója. A szerző neve: Miklós István. Aki nem más, mint Mikó Imre, aki akkoriban nem közölhetett a saját neve alatt. Erre legalább egy jegyzetben utalni illett volna!

Kissé elüt az eddigiektől a negyedik fejezet, mely a bölcsező Brassait szándékszik bemutatni, méghozzá viták tükrében. A híres „ismerettyű” vita néhány Brassaitól, Mentovich Ferencről, Szemere Miklóstól, Salamon Ferencről származó írása és a szerkesztő, Arany János megfontolt válasza olvasható itt. A vita annak idején író és műve kapcsolatáról szólt, arról, hogy a műből megismerhető-e írója, a mű lehet-e ismérve (-ismerettyűje) az írónak. Ezzel a vitával párhuzamosan, szintén az 1860-as évek elején, folyt Brassai világnézeti vitája a marosvásárhelyi Mentovich Ferencel. Az előbbi idealista felfogása az utóbbi materializmusával ütközött itt össze. A kötetben csak Mentovichnak, a cenzúra miatt késve, 1870-ben megjelent zárszava olvasható.

Az V. fejezet a „sokoldalú Brassait”-t állítja eléink. Kovács Dezsóné a lányok önzetlen tanítómesterét, Lakatos István a muzsikust és zenekritikust idézi fel a Keresztény Magvetőből átvett írásokban. Jókai hangulatos cikkét az Üstökös 1865-ös évfolyamából már sokan idézték. Talán senki sem tudta ilyen szellemesen megmagyarázni, hogy miben áll Brassai polihisztorsága.

A kötet végi összefoglaló VI. fejezet a „Brassai Sámuel életútja” címet viseli. Ennek célkitűzése az eddigi fejezetekben elszórt adatokat, a Brassairól írt

eddig művek életrajzi-bibliográfiai vonatkozásait kronologikus sorrendbe szedni. Szinte évenként 1800-tól 1898-ig megkapjuk az életút, a megjelent írásokra és a róla írtakra vonatkozó tudnivalót. Az összeállítás kétségtelenül bővebb, mint ami Fitz József és Mikó Imre könyvében található. Eltekintve a sajtóhibáktól, itt néhány tévedést is kinyomtattak. Ezeket többnyire más könyvekből vehették át, de nem vetették össze a hitelesebb forrásokkal.

Kezdjük a születési idővel: mint meg nem cáfolt adatot, 1797-et is fel kellett volna tüntetni, bár kétségtelenül 1800 júniusa tűnik a legvalószínűbbnek. Február 13-át az akadémiai almanachon kívül semmilyen forrás sem erősíti meg. Brassai 1818-tól „publikus diák”, mai értelemben magántanuló volt, s így a kollégiumi nyilvántartásokból nem deríthető ki tanulmányi előmenetele. Csak az ő visszaemlékezése alapján írják, hogy 21 évesen fejezte be a tanulást, s nem tett vizsgát történelmi kronológiából. Úgyhogy nehezen érthető, hogy a jelen kötet miért pont 1818-hoz írja az iskolavégzési adatokat (talán mégis 1797-től számítja Brassai életét?), de külön odaírja az 1820-as évszámot, sőt valamilyen kémiavizsgáról ír, amit akkoriban aligha tettek. A kollégium elvégzése a filozófiai tanfolyammal zárult. Ezt nem végezhetette el külön 24 éves korára. 1837. március 2-án csak székfoglalóját tarthatja magyarul Brassai, a tanítást még ő is latinul kezdi! (Amint egy sorral feljebb helyesen olvasható.) Az Erdélyi Nevelői Kör nem 1840-ben, hanem 1846-ban alakult meg Kolozsvárt. 1841-nél helyesen írnak a korondi zsinatról. Vajon Gál Kelemen írásában miért nem javították ki a román cenzúra kikényszerítette helyneveket: Corund, Aiud. 1848-nál a sajtótermékek keverednek. A Vasárnapi Újságnak nem indult új folyama. Berde Áron természettudományos folyóirata, a Természetbarát válik Ipar- és Természetbarát címmel 1848 júniusától a Vasárnapi Újság melléklapjává, s Brassai is részt vesz szerkesztésében. A Meltzl Hugóval együtt 1877-ben megindított világviszonylatban úttörő folyóirat helyes címe Összehasonlító Irodalomtörténelmi (és nem -történeti) Lapok. Brassai egyetemi nyugdíjaztatásakor, 1883-ban vált ki a szerkesztőségéből. 1887-nél korai az adat, hogy Brassai az Unitárius Közlöny szerkesztője. Akkoriban, vagyis az 1888-as megindulásától Boros György és Nagy Lajos szerepel szerkesztőként, 1892-ben lép be Brassai is a szerkesztők közé. Vályi Gyula 1890-ben nem írt cikksorozatot Brassairól, hanem a Kolozsvár egy egész oldalas összeállításában egy rövid cikket *Brassai, a matematikus* címmel. Végül: e sorok írója is egy írásában tévesen közölte közvetett források alapján, hogy június 18-án (tehát Brassai életében) avatták volna fel a torockószentgyörgyi emléktáblát. A napisajtó egyértelműen bizonyítja: július 18-án volt a tábla-leleplezés. Mindezek arra utalnak, hogy azért még van mit tisztázni, helyesbíteni a Brassai-kutatásnak. E kötet még nagyobb szolgálatot tehetett volna, ha a bibliográfiai adatokat pontosan jelöli: mert a napilapok esetében csak a naptári év alapján bizony időigényes egy-egy cikket kikeresni!

A Budapesten megjelent kötet mindenképpen nyeresége a Brassai-irodalomnak. Segít felébreszteni a már csak Kolozsváron pislákoló Brassai-kultuszt. Talán ez a kötet ad indítást valakinek, valakiknek, hogy elkészítsék a korszerű Brassai-monográfiát.

Dr. GAAL GYÖRGY

## HIBAIGAZÍTÁS

Az 1997. évi Keresztény Magvető 3-4-es számában, a Könyvszemle rovatban, az Enyedi György Válogatott művei című könyv recenziójának szerzőjeként tévesen Földes Ferenc nevét tüntettük fel. A recenzió írója Molnár Bodrogi Enikő.

A szerző elnézését kérjük a sajtóhibáért.

### ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

*A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 16 000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.*

*Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.*

*Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.*





